

משקין הבאים בתוך הסעודה

משקין הבאים בתוך הסעודה ❧ בנימין ומשה הלוי

סוגייתנו ודברי הראשונים

שנינו בגמ' בברכות (מא:):

"שאלו את בן זומא: מפני מה אמרו דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם? אמר להם: הואיל ופת פוטרתן. אי הכי, יין נמי נפטריה פת! שאני יין, דגורם ברכה לעצמו".

ואומר רש"י לעניין יין (ד"ה גורם ברכה לעצמו): "בכמה מקומות הוא בא ומברכין עליו, ואע"פ שלא צריכים לשתייתו". הסבירו התוס' (ד"ה אי הכי) שכוונתו היא לקידוש ולברכות אירוסין שאז מברכין על היין אפילו שאין צריכים לשתייתו.

הרשב"ם חולק ומסביר (והו"ד בתוס', ברבנו יונה, בתורא"ש ד"ה שאני יין) את תירוץ הגמרא ש"יין גורם ברכה לעצמו", שמתחילה כשהיה היין בענבים היתה ברכתו בורא פרי העץ וחשיבותו גרמה לו להתעלות לברכת בורא פרי הגפן, והיותו והיא חשובה אין לבטלה משום ברכת הפת, לכן יש לברך על יין גם בתוך הסעודה.

אומרים התוס' (שם): "ומיהו אומר ר"ת דבשאר משקין כמו מים ושכר הבאים מחמת הסעודה - פת פוטרתן, דאפי' יין הוה פוטר, אי לאו דקובע ברכה לעצמו". הרי שלשיטת ר"ת אין צריך לברך על המים שבתוך הסעודה. וכן הביא רבנו יונה את דברי ר"ת (כ"ט ע"ב מדפי הרי"ף) וביאר דבריו בהרחבה: "ומכאן היה לומד רבי יעקב שעל המים ששותה בתוך הסעודה אין מברכין עליהם, דמעיקר המזון הם, דהא הכא יין עצמו היה פותר הפת אם לא מטעם חשיבות היין שיש לו מעלה אחרת שגורם ברכה לעצמו. אבל המים כיוון שאינם גורמים ברכה לעצמם, שברכתם 'שהכל' הוא ברכה כללית, נגררין אחר הפת ואין צריך לברך עליהם כלל".

הרשב"א (ד"ה יין) הסביר שלפי פירוש רש"י - מים ששותה אדם בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה, מפני שמחמת הסעודה הן באין, כדי לשרות את המאכל^א. עוד הוסיף הרשב"א וכתב שאמרו שכך נהגו רש"י, רבנו תם וגדולי צרפת^ב. ולמסקנה כתב הרשב"א: "ודברי רש"י ור"ת נראין עיקר".

כדברי הרשב"א הסביר הסמ"ג (עשין כ"ז קי"א ע"ד), שבא כדי לשרות את האוכל ועוד מפני שאי אפשר לאכילה בלא שתיה. ועוד הביא שם את סברתו של רבנו שמואל, שאמר ק"ו: ומה ברכה אחת – ברכת "מעין שלוש" פוטרת יין, ברכת המזון שהיא שלוש ברכות לא כל שכן?

^א ואמנם בשיבולי הלקט (סי' קמ"ג) ובספר המנהיג (הלכות סעודה ס"ו) כתבו בדעת רש"י שסובר הוא שיש לברך על המים בתוך הסעודה בכל פעם ופעם ששותה, וזהו היפך מהבנת הרשב"א בדבריו. וראיתי בהערות על הרשב"א (מוסד הרב קוק) שכתב שיתכן שדבריהם לקוחים ממחזור ויטרי (הנ"ל) שהיה תלמידו של רש"י, אך אין אלו דברי רש"י עצמו.

^ב וכן הביא בריטב"א כאן, בתור"פ ד"ה אי הכי, במרדכי סי' קל"ו ובבית יוסף להלן.

בדרכו

וכתב שם שרבונו יעקב (ר"ת) ורבנו יצחק לא היו מברכין על מים ושאר משקין בסעודה כלל, מפני שבאים הם מחמת הסעודה.

הריטב"א (ד"ה יין) הסביר שעל יין יש לברך בתוך הסעודה מפני שהאכילה והשתיה שני עניינים חלוקים הם, שזה מאכל וזה משקה. והוסיף, שאע"ג ששתיה בתוך המזון – אכילה היא, היינו לעניין שתייה בעלמא, שהרי באין כדי לשרות את המאכל, אך לגבי אכילה גופה – וודאי שהויה כשתיה, ולכן טעון ברכה בפני עצמו. והרשב"א הביא את דברי הריטב"א וכתב בשם הראב"ד שלפי פירושו אפילו על שתיית מים בתוך הסעודה יש לברך¹. וכך הביאו התוס' (ד"ה אי הכי) בשם מחזור ויטרי (סי' ע"ג): "ודלא כמחזור ויטרי שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפי' בתוך הסעודה דהוי כנמלך והא דלא פריך הכא מהן משום דין זיין אבל מים לא זייני כדאמר (לעיל לה). הנודר מן המזון וכו'". הרי שלפי מחזור ויטרי יש לברך על מים בתוך הסעודה בכל פעם ופעם.

על כך שלכאורה יקשה על סברא זו מכך ש"יין פוטר כל מיני משקין", הסביר המאירי (כאן) שלשיטתו הסבר הדברים הוא שכאשר יין בא בפני עצמו, כדי לשנות – אז הוא פוטר את שאר המשקים שישתה לאחר מכן, אך אין הדבר מדובר לעניין משקין הבאים בסעודה.

רבנו יונה על הרי"ף (כ"ט ע"ב מדפיו) הביא את דעת ה"ש אומרים" – דעתו של בה"ג (פ"ז יא.), שמפני שהמים אינם מעין מזון אין הפת פוטרם. אמנם למסקנה כותב רבינו יונה כדעת ר"ת: "ואין זה נראה... נמצא כי שתיית היין בסיבת הפת היא, ואין צריך לברך עליהם, דפת פוטרתן".

רבנו יונה מוסיף ואומר, שאפילו אם היה צמא קודם אכילתו – לא נאמר שכיוון שמתחילה כיוון לשותות ולא שתה משום הפת – יברך על שתייתו עכשיו, אלא מכיוון שלא רצה לשותות קודם אכילתו כדי שלא יזיקו לו המים – נמצא כי שתה את המים בסיבת הפת ואין לברך עליהם כי הפת פוטרתן.

בשיבולי הלקט (סי' קמ"ג) העלה למסקנה כדברי בה"ג, והוסיף שכן פסק ה"ר ישעיה ז"ל. והאגור (סי' רכ"ד) הביא את האור זרוע (ח"א סי' קנ"ה) שנהגו העולם לברך על כל כוס וכוס, אך הנוהג כרש"י ור"ת שלא לברך חוץ מעל יין – נוהג בטוב. ובהגהות מיימוניות (פ"ד אות ט') כתבו שבצרפת נוהגים כר"י ור"ת שלא לברך על שום משקה בסעודה מלבד יין, אך הוסיפו שהנוהג לברך – יברך בכל פעם ופעם ששותה, דהוי כנמלך. אולם הוסיף להביא את דעת בה"ג שיש לברך רק על זימנא קמייתא, וכתב שכן עמא דבר.

הרא"ש (סי' כ"ט) הביא את דעת רבנו יום טוב שאין הפת פוטר את המים בתוך הסעודה, מפני שמים לא זייני. הרא"ש חולק על דבריו וכתב שהיין שפוטר מיני משקין אפילו שברכת בורא פרי הגפן לא שייכת לגבי שאר המשקין מפני שהיין הוא ראש לכל המשקין ולכן נחשב כעיקר לעניין ברכה ושאר המשקין טפלים לגביו. אותו הדבר בפת, כיוון שהפת היא עיקר הסעודה

¹ וראה מה שהביא שם סמך לדבריו מהגמ' בדף מ"ד ע"ב.

משקין הבאים בתוך הסעודה

והמשקין כולם אינם באים אלא בשביל הפת – לכן הפת פוטרותן, מפני שמים באים הם מחמת הסעודה.

ומוסיף הרא"ש: "ויש אומרים שיש לברך על המים באמצע הסעודה על כל פעם ופעם, דנמלך הוי, שאין אדם שותה מים אלא לצמאו". הרי שלשיתת בה"ג יש לברך על מים הבאים בסעודה. על כך כתב הרא"ש שלא מסתבר כדעה זו, שהרי אי אפשר לאכול בלא שתיה ולכן אין הוא מסיח דעתו מהשתיה (והביא דבריו בנו הטור בסי' קע"ד סעי' ז'). וסיים הרא"ש: "והרוצה להסתלק מן הספק קודם נטילת ידיים ישב במקום סעודתו ויברך על המים אדעתא לשתות בתוך הסעודה". וכן הסיק גם בשו"ת הרא"ש (כלל ד, י"ד). ומרן בב"י (שם) כתב שכוונת הרא"ש היא שיברך על המים קודם הנטילה דווקא ולא קודם ברכת המוציא, דהוי הפסק, עיי"ש. וכ"כ בפרישה (אות ה') ובערך השולחן להגר"י חי טייב (סי' קע"ד דין ז').

פסק הטור, השו"ע, נו"כ והאחרונים

כתב הטור (או"ח סי' קע"ד סעי' ז'): "ועל כל שאר משקין שבסעודה אין צריך לברך, דחשיבי כבאין מחמת הסעודה לפי שאין דרך לאכול בלא שתיה. ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו, אלא משום שהוא חשוב וקובע ברכה לעצמו ולכך צריך לברך לפניו".

וכתב הב"ח (שם): "ומה שכתב רבינו – "מים", לאו דוקא, אלא כל שתיה. ומאי דנקט מים – דלא מבעיא שאר משקין שאדם שותה אפילו שלא לצמאו דיש לברך, אלא אף מים שאדם שותהו לצמאו דוקא, אעפ"כ צריך לברך, וכמו שכתב הראב"ד דאפילו על שתיית מים צריך לברך, ומכל שכן שאר משקין".

והסיק הרמ"א בדרכי משה (אות ה') שאין לברך על שום משקה בסעודה מלבד יין.

כתב מרן בשו"ע (סי' קע"ד סעי' ז'):

"אם אין לו יין ושותה מים או שאר משקה – אין לברך עליהם, דחשיבי הבאים מחמת הסעודה, לפי שאין דרך לאכול בלא שתיה. ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו, אלא מפני שהוא חשוב – קובע ברכה לעצמו. אבל מים או שאר משקים לא חשיבי ואינם טעונים ברכה. ואפילו אם היה צמא קודם סעודה, כיון שלא רצה לשתות אז כדי שלא יזיקו לו המים, יצא, כי שתית המים בסיבת הפת היא ופת פוטרותם. ויש אומרים לברך על המים שבסעודה, ויש מחמירין עוד לברך עליהם בכל פעם, דסתמא נמלך הוא בכל פעם. והרוצה להסתלק מן הספק – ישב קודם נטילה במקום סעודתו ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו".

וכתב הרמ"א (שם): "והמנהג כסברא הראשונה", שאין לברך על מים הבאים בתוך הסעודה, ומשמע מדבריו שסובר שאין להחמיר ולשתות מים קודם הסעודה.

הלבוש (כאן) הביא את הדעות השונות ופסק להלכה כהשו"ע. ובאליה זוטא (אות ח') כתב בשם אור חדש בשם הגאון מהר"ג שמ"מ אם יש לפניו יין ושאר משקין בסעודה – יברך תחילה על היין וממילא פוטר את שאר המשקין ואז יוצא ידי כל הדעות.

בדרכו

הגר"ש גאנצפריד בקיצוש"ע (סי' מ"ג סעי' ב') כתב: "וכן אין לברך על כל מיני משקין, שהמשקין גם כן בכלל הסעודה הן, שאין דרך אכילה בלא שתיה חוץ מעל היין, לפי שהיין הוא דבר חשוב". וכן הסיק בערוך השולחן (סי' קע"ד סעי' ב') שאין לברך על משקין בסעודה מלבד יין. והגר"ש אלישיב (מובא בוזאת הברכה בבירור הלכה כו, א') שאין לברך על שתייה בתוך הסעודה ואפילו אם צמא היה קודם הסעודה ועכשיו רוצה לשתות – אין לברך על המשקה. והגר"מ לוי (ברכת ה' ח"ג פ"י סעי' ס"ט) כתב שאין לברך על מים כיוון שא"א לאוכל בלא שתיה. ומו"ר ועט"ר מרן הראש"ל רבנו מרדכי אליהו פסק שאין לברך על משקין בתוך הסעודה (וראה דבריו בהרחבה להלן).

אם יש לברך על שכר וכדו'

הט"ז (ס"ק ח') כתב שבשכר שלהם אפילו לדעה שאין לברך על מים משום דלא זייני – הרי שבשכר שלהם שמזין הוא – יודו כולם שיש לברך עליו. והמג"א (ס"ק י"ג) הוסיף שהסוברים שיש לברך בכל פעם – היינו דווקא לגבי מים, שאין אדם שותה אלא לצמאו, וכ"ש ששותה באמצע הסעודה או לאחריה שבא כדי לחמם את האיצטומכא ולא יצטרך לברך על כך והוסיף, שמה שכתב הב"י בשם האגור (הובא לעיל) שגם על שאר משקים יש לברך בכל פעם – היינו דווקא על משקים ששותה אדם לצמאו. עוד כתב המג"א (ס"ק י"א), שמכך שכתב מרן שאין לברך על משקים "לפי שאין דרך לאכול בלא שתיה" משמע שעל יין שרף שאין דרך לשתותו תמיד – לא חשיבא מחמת הסעודה ויש לברך עליו. ואפילו אדם שרגיל לשתותו תמיד – בטלה דעתו אצל כל אדם. וכ"כ בבאר היטב (ס"ק ח') והביא את העטרת זקנים (סי' קע"ז) שכתב בשם גאון מהר"ר פייביש שיש ליתן את יין השרף על השולחן בשעת ברכת המוציא ואז ברכת המוציא פוטרת את יין השרף ואם לא עשה כן יטבול מעט פת בתוכו. ובלבוש (סי' קע"ז סעי' ב') כתב שמי ששותה משקין אלו כדי לעכל את האוכל – אין זה נחשב כבא מחמת הסעודה, ויצטרך לברך על שתייתו. והביא דבריו במג"א (הנ"ל). אמנם הגר"ז בשו"ע הרב (ס"ב) כתב שיש לברך על שכר ומי דבש:

"ואפילו שותה לצמאו, לפי שא"א לאכילה בלא שתיה. וגם אם אוכל איזה דבר למתק השתיה – הרי זה טפל למשקה והמשקה ללחם ונפטרים בברכת הלחם ואפילו אם היה צמא קודם הסעודה. אבל המים ושאר משקין ששתייתם כל היום היא מחמת הסעודה שרוב הצמאון הוא מחמת אכילה. ואפילו משקין ששותין אותם אפילו שלא לצמאון, כגון שיכר ודבש – אין צריכים לשתותם קודם אכילה – אלא לאחריה, נמצא שבאים מחמת אכילה".

הרי שסובר רבנו זלמן שאפילו משקים ששותים אותם שלא לצימאון כשכר ומי דבש – אין לברך עליהם בתוך הסעודה מכיוון שאין דרך העולם לשתותם אלא לאחר האכילה, ואם כן נמצא שמחמת אכילה הם באים.

וגאון עוזנו ותפארתנו רשכבה"ג מרן רבנו יוסף חיים זיע"א כתב בבן איש חי (ש"ר, פרשת נשא אות ו'): :

"שכר ששותים בתוך הסעודה, אם שותהו כדי לעורר תאוות המאכל – הרי הוא טפל לסעודה ואין צריך לברך עליו, ואם שותהו לחמם האיצטומכא לעכל המאכל – צריך

משקין הבאים בתוך הסעודה

לברך עליו. ומיהו, כיון דהרבה פעמים תמצא כוונת האדם היא לעורר בו תאות המאכל... קשה הדבר למיקם עלה דמילתא בכוונת השותהו ועל הרוב מכון להא ולהא, וקיימא לן ספק ברכות להקל – לכך לא יברך עליו^י.

הרי שלמסקנה פסק מרן הבא"ח שמשום ספק ברכות להקל – אין לברך על כך.

דברי מרן רבנו הראש"ל זצוק"ל

מרן פוסק הדור הראש"ל רבנו מרדכי אליהו זצוק"ל דן (אמרי מרדכי עמ' נ"ו – נ"ז) בעניין ברכה על שתיית בירה וכדו' בתוך הסעודה, בהסכמתו לספרו של הרה"ג פנחס טולידאנו שליט"א:

"בעניין שתיית בירה, ויסקי או ערק בתוך הסעודה – דעתו שלא לברך. והשאלה היא לשם מה הם באים בתוך הסעודה?

ועיין לבן איש חי שכתב שאם המשקה בא כדי לעורר את תאוות המאכל – לא מברכים, ואם הוא בא כדי לעכל את האוכל – אינו נקרא בא מחמת הסעודה, ומברכין עליו. ומאחר שיש ספק בדבר, לפיכך ספק ברכות להקל, ויברך על משהו אחר ויכוון לפטור את המשקה".

והוסיף מרן הרב:

"ומה שכתב כת"ר, שלדעת מרן שיית מים או שאר משקין (חוץ מיינ) מוגדרת כדברים הבאים בתוך הסעודה, מפני שמרן הביא דעה זו כ'סתם' ואח"כ 'מחלוקת' – אין נראה. אמנם נכון הוא הכלל, ש'סתם' ואח"כ 'יש' – הלכה – סתם'. אולם כלל זה נכון כאשר מרן לא הוסיף אח"כ כלום, אך אם הוסיף אח"כ עוד דבר – אין בזה הכלל של 'סתם' ויש'.

בנידון דידן מרן כתב ב'סתם' שמים ושאר משקים אין לברך עליהם, כי אין דרך לאכול בלי שתייה, ואח"כ הביא סברא שנייה שעל המים צריכים לברך בשם 'יש', והוסיף שיש מחמירים לברך על המים כל פעם ששותה. וסיים השולחן ערוך: "והרוצה להסתלק מן הספק – ישב קודם נטילה במקום סעודתו ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו". בסיומו זה של השולחן ערוך הוא בא להשמיענו שאין הוא רוצה לפסוק כאחת השיטות שהביא בתחילת דבריו".

והוסיף מרן הרב וכתב שאע"פ שהרמ"א כתב שהמנהג כסברא הראשונה – אין בכך הוכחה שמרן פוסק כך, ובפרט שאין לנו אלא דבריו של מרן הבא"ח, ובפרט שכך כתב מהרצ"ו. ולכן הסיק שם מרן הרב שאם בשתיית הויסקי או הערק וכדו' הייתה כוונתו לעכל את המאכל – צריך לברך, אמנם אם הייתה כוונתו לגרור התאוה – אין לברך. והיות ויש ספק בדבר – עליו לשבת קודם הנטילה ויעשה כדברי מרן או כדברי הבא"ח^ה.

אם כן יוצא מהדברים, שהיות ומרן הוסיף לאחר הדעה הראשונה דעה נוספת, והוסיף וכתב שיש לשתות קודם הסעודה כדי להסתלק מן הספק – משמע שלא רצה לפסוק כדעה מסוימת.

^י ועו"ע שם בהמשך דבריו.

^ה ראה להלן באורך בעניין זה.

ועוד שאנו נוהגים כבא"ח וכמהרח"ו. ונראה שזה גם עפ"י מ"ש שאין אומרים סב"ל נגד רבנו האר"י ז"ל (ראה בברכ"י ובכה"ח להלן) ומפני שסב"ל. וכן הורה בנו מו"ר ועט"ר מרן הגאון רבנו שמואל אליהו שליט"א.

אם יש לברך ולשתות קודם הסעודה

על מסקנת הרא"ש שיש לחשוש לדברי האומרים שיש לברך על מים בסעודה ולכן כדי להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה ויברך על המשקין כתב הב"ח שאין להחמיר בכך, מפני שנהגו העולם שלא לברך על מים הבאים בסעודה¹. אמנם מהרח"ו בשער המצוות (פרשת עקב) כתב:

"טוב לנהוג לצאת ידי ספק שקודם שיטול ידיו ישתה מים פחות מרביעית² כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה. ויכוין לפטור בברכה זו המים שבתוך הסעודה. ופעם שתיתי אני יותר מרביעית והסתכל מורי במצחי ואמר לי: "שתית מים ולא ברכת אחריהן ברכה אחרונה, ואם יש יין בתוך הסעודה אין צריך לכל זה, כי ברכת היין פוטרת כל מיני משקין".

והובאו דבריו בט"ז (ס"ק ט') בברכי יוסף (סי' קע"ד סעי' ב') והעלה שם כדברי האר"י ז"ל. וכן הביא בכף החיים (אות מ"ז) והעלה כה"ח שם למסקנה כדברי האר"י ז"ל ומהרח"ו: "ואנן קיי"ל כדברי האר"י, דכנגד דברי האר"י לא אמרינן סב"ל". אמנם הט"ז (שם) כתב שמה שהקפיד על כך שלא ישתה יותר מרביעית, נראה שהוא לא תפס סברה זו שאין צריך לברך ברכה אחרונה על שתיית המים קודם הסעודה, מפני שמה ששתה קודם האכילה – בא הוא לצורך מה שיאכל לאחר מכן, ולכן אין צריך לברך לאחריו ברכה אחרונה. ועיין במג"א (ס"ק י"ד) מה שכתב בזה והוכחתו מהבדלה על יין. וגאון עוזנו ותפארתנו מרן הבא"ח כתב (ש"ש, פרשת נשא, אות ה') שישתה קודם הסעודה ויברך עליו על דעת שיפטור בכך את המשקין ששותה בסעודה, אך יזהר לשתות פחות מרביעית כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה, מפני שאם יתחייב בברכה אחרונה לא הועיל כלום בתקנתו, ודלא כהט"ז. ועוד הוסיף מרן הבא"ח שיזהר שלא יצא לחוץ אחר שישתה מפני שהמשנה את מקומו צריך לחזור ולברך כשחוזר למקומו, ונמצא שלא הועיל בתקנתו. ועיין שם בהמשך דבריו בהרחבה מה שכתב לחלק בין אדם שתאב לשאינו.

עוד כתב במג"א (ס"ק ט"ו) שמי ששכח לשתות קודם הסעודה שיתן לאחר שאינו אוכל לברך ויתכוון לפטור. ובמחצית השקל (ס"ק ט"ו) הביא דבריו הוסיף שיכוון האוכל לצאת יד"ח בברכת המברך והמברך יכוון להוציאו יד"ח. ומרן הבא"ח (ש"ש, פרשת נשא, אות ו') כתב תקנה נוספת: "ועל כן טוב להיזהר לאכול דבר שברכתו "שהכל" – כמו סוכר וכיוצא קודם שישתה שר, ויכון לפטור השכר", והעיד שם שכן נהג אביו. וכ"כ כה"ח (אות מ"ט).

וכן הגר"מ לוי (ברכת ה' ח"ג פ"י סעי' ס"ט) שכדי לצאת יד"ח כל הדעות ראוי לברך ולשתות קודם הסעודה ולכוון לפטור את המים והשקיעם שעתיד לשתות בתוך הסעודה. ובשו"ת אור לציון

¹ ועו"ע במה שכתב הב"ח על תקנת הרא"ש שהביא הטור שם.

² וראה בכה"ח (אות מ"ז) שכתב שנראה שיש לגרוס "פחות מכזית".

משקין הבאים בתוך הסעודה

(פ"ג, ו') כתב שבני ספרד לא נהגו לברך על שתיה קודם הסעודה אלא ממידת חסידות בלבד, אך לא מעיקר הדין.

דעת מרן רבנו הראש"ל זצוק"ל להלכה

מרן פוסה"ד הראשון לציון רבנו מרדכי אליהו זצוק"ל כתב להלכה בהערותו בקיצוש"ע (ס"ק ג') לגבי משקים:

"אם שותה מים או שאר משקין בתוך הסעודה - י"א שחייב לברך על כל כוס וכוס, וי"ח ופוטרים מברכה. וכדי להסתלק מן הספק - לא יברך על מים ומשקים בתוך הסעודה. וטוב לברך על מעט מים פחות מכזית לפני הסעודה במקום בו הוא מתכוון לאכול, ויכוון לפטור מה שישתה בתוך הסעודה. ואם לא עשה כן והוא צמא - יברך על סוכר או סוכריה ויפטור את המשקה, או יברך בהרהור בלבד".

ומה שכתב מרן הרב זצוק"ל שיש לברך על מים פחות מכזית הוא מפני דברי מרן הבא"ח (ש"ר, פרשת מסעי, אות ב') שיש סוברים שגם בשתיה חיוב ברכה אחרונה הוא ב"תשעה דרהם" שהם שיעור כזית. ואפילו דלא קיי"ל הכי משום סב"ל - ירא שמים יזהר שלא יביא עצמו לידי ספק זה, עיי"ש בבא"ח מ"ש בזה. ובפניני הלכה (ברכות סי' ג') כתב שמשמע מדברי מרן שזוהי מידת חסידות בלבד. ואם אין לו מיני מתיקה, כתב מרן הרב (בספר ויאמר מרדכי) שיברך אפי' על מלח. וכן הורה להדיא בנו מרן הגר"ש אליהו שליט"א.

